

METROPOLITAN
U LISINSKOM

R. Wagner

SUMRAK BOGOVA

Subota, 11. veljače 2012., 18 sati

NOVA PRODUKCIJA!

The Met
ropolitan
Opera **HD**
LIVE

METROPOLITAN U LISINSKOM

R. Wagner

SUMRAK BOGOVA

Subota, 11. veljače 2012., 18 sati

NOVA PRODUKCIJA!

THE MET: LIVE IN HD SERIES IS MADE POSSIBLE BY A GENEROUS GRANT
FROM ITS FOUNDING SPONZOR

Neubauer Family Foundation

GLOBAL CORPORATE SPONSORSHIP OF THE MET LIVE IN HD
IS PROVIDED BY

Bloomberg

THE HD BROADCASTS ARE SUPPORTED BY

Toll Brothers
America's Luxury Home Builder™

The Met
ropolitan
Opera **HD**
LIVE

Richard Wagner

GÖTTERDÄM- MERUNG

SUMRAK BOGOVA

*Treći dan / Dritter Tag
Der Ring des Nibelungen*

Ein Bühnenfestspiel für drei Tage und einen
Vorabend

*Prsten Nibelunga / Svečani scenski prikaz za tri dana
i jedno predvečerje*

u tri čina s prologom
Libreto: skladatelj

SUBOTA, 11. VELJAČE 2012.
POČETAK U 18 SATI.

Praizvedba: Bayreuth, 17. kolovoza 1876.
Premijera ove izvedbe u Metropolitanu -
27. siječnja 2011.

SIEGFRIED **Jay Hunter Morris**
BRÜNNHILDE **Deborah Voigt**
GUNTHER **Iain Paterson**
GUTRUNE **Wendy Bryn Harmer**
HAGEN **Hans-Peter König**
ALBERICH **Eric Owens**
WALTRAUTE **Waltraud Meier**
PRVA NORNA **Maria Radner**
DRUGA NORNA **Elizabeth Bishop**
TREĆA NORNA **Heidi Melton**
WOGLINDE **Erin Morley**

WELLGUNDE **Jennifer Johnson Cano**
FLOSSHILDE **Tamara Mumford**
Zbor i Orkestar Metropolitan
ZBOROVOĐA **Donald Palumbo**
DIRIGENT **Fabio Luisi**
REDATELJ **Robert Lepage**
ASISTENT REDATELJA **Neilson Vignola**
SCENOGRAF **Carl Fillion**
KOSTIMOGRAF **François St.-Aubin**
OBLIKOVATELJ RASVJETA **Étienne Boucher**
VIDEO: **Lionel Anould**

Sumrak bogova razlikuje se od ostala tri dijela Prstena Nibelunga jer se u njemu govori o ljudskoj zajednici. Kako priča napreduje, sve više se udaljava od kraljevstva bogova i usredotočuje na moć i častoljublje ljudskih bića. Sumrak bogova priča je o Brünnhildi u društvu, njezinu sazrijevanju i njezinoj ulozi heroine koja svijetu mora vratiti ravnotežu.

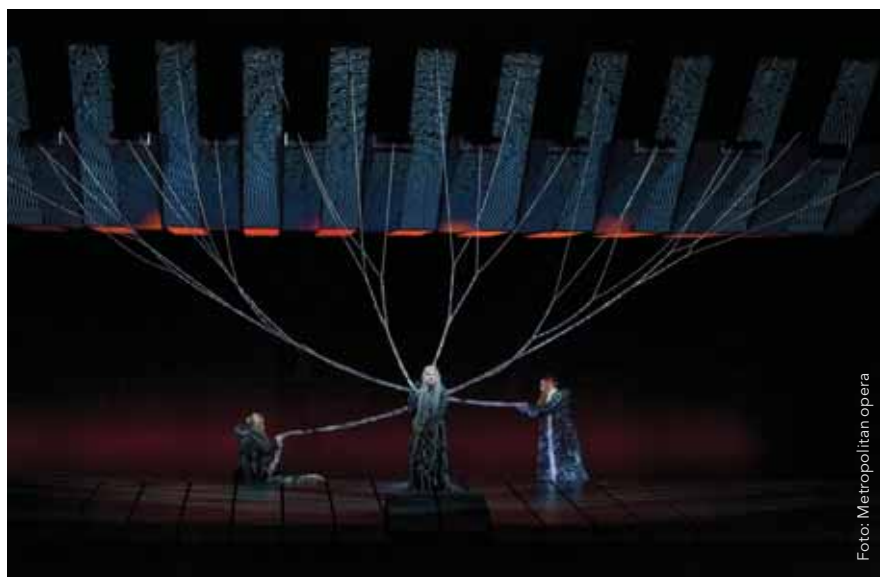
Robert Lepage

Stanke nakon prvoga i drugoga čina.

Svršetak oko 23 sata i 50 minuta.

Tekst: njemački.

Titlovi: engleski.

PROLOG

Prva slika prologa sudbonosan je razgovor sudenica - Norni, kćeri božice zemlje Erde. One predu zlatno uže spoznaje svijeta koje povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost. To je uže nekad bilo obavijeno oko jasenova stabla, sve dok Wotan nije oskrvnuo deblo da bi od njega napravio koplje i zavladao svijetom. Odredio je da se preostalo triješće naslaže oko Walhalle. Plamen lomače značit će kraj starog poretka. Norne pokušavaju držati uže zategnuto, ali ono se zapliće i pukne. Slomljena je povezanost budućnosti s prošlošću. Povjesmo života se okrenulo. Proriču kraj bogova, približavanje završne katastrofe. Njihovoj mudrosti došao je kraj i silaze na zemlju. Orkestralni interludij opisuje prijelaz iz nezemaljske tame prizora Norni u osvit zore.

Siegfried i Brünnhilda izlaze iz svoje kolibe. On je u punoj ratnoj spremi, ona vodi za uzdu svojega konja Granea. Svjesna je da njezina ljubav prema Siegfriedu ne može biti potpuna ako mu ne dopusti da krene u svijet, u nove pothvate. Nakon što ga je

zaštitila činima, daje mu Granea na kojemu je jahala kroz olujne oblake ("Zu neuen Taten, teure Helde"). Dvoje zaljubljenih zaklinje se na vjernost. Kao zalag svoje ljubavi, Siegfried daje Brünnhildi kobni prsten, koji je prokleo Alberich. Taj prsten ima moć nad svijetom, a Siegfried ga je uzео od Fafnera. Rastaju se i Siegfried kreće na put. Čuje se zvuk njegova roga.

Orkestralni interludij opisuje Siegfriedovo putovanje Rajnom prema dvoru Gibichunga.

PRVI ČIN

Događa se na dvoru Gibichunga na obalama Rajne. Gibichunzi su ratničko pleme čijim kraljevstvom upravlja Gunther, sin Gibicha i Grimhilde, ali stvarna je vlast u rukama njegova polubrata Hagen, izvanbračnog sina njegove majke i Albericha. S njima je i Guntherova sestra Gutruna. Hagen je u zločinačkoj želji da se dokopa prstena koji donosi moć, smislio podao plan. Savjetuje im da se moraju vjenčati ako žele zadržati poštovanje svojih podanika. Zna da će Siegfried doći na vrata njihova dvora, što

najavljuje zvuk roga iz daljine. Gutruna će mu dati napitak koji će ga navesti da se u nju zaljubi i posve zaboravi Brünnhildu. Tada će Brünnhilda biti slobodna za Gunthera. Ali Gunther ne može doći do nje preko vatre kroz koju može proći samo najhrabriji junak. Siegfried mu nudi pomoć, proći će kroz vatru umjesto njega s nevidljivim pokrivalom za glavu - *Tarnhelmom*, s pomoću kojeg će poprimiti lik Gunthera. Otići će k Brünnhildi i dovesti je rodu Gibichunga. Gunther i Siegfried zaklinju se na bratstvo i odlaze, prepuštajući Hagenu da čuva dvor. Hagen likuje (“Hier sitz ich zur Wacht”), a orkestralni *intermezzo* uvodi u sljedeći prizor.

U predvečerje Brünnhilda s ushićenjem gleda na ruci prsten koji joj je dao Siegfried. Jedna od valkira - Waltrauta - očajnički je moli da vrati prsten Rajninim kćerima, jer je to jedini način da oslobodi bogove kletve. U protivnom, Wotana i bogove čeka propast. (“Höre mit Sinn, was ich sage!”) Brünnhilda odbija ispuniti tu jedinu Wotanovu želju, jer je prsten zalog Siegfriedove ljubavi.

Tada dolazi Siegfried koji je poprimio lik Gunthera, skida prsten s Brünnhildine ruke, silom je gurne u kolibu i tako nesvjesno izdaje vlastitu nevjestu.

DRUGI ČIN

Zloslutni orkestralni motiv nibelunške mržnje uvodi u drugi čin. Noć je. U gibichunškoj dvorani Hagen drijema s kopljem u ruci. Dolazi Alberich, budi ga i navodi da ubije Siegfrieda, kako bi uzeo prsten s njegova prsta. (“Schläfst du, Hagen, mein Sohn?”) Nakon što je čuo Hagenovu zakletvu da će ostati vjeran mržnji koju je naslijedio, Alberich nestaje. Sviće zora. Hagen je bdio da bi dočekaio povratak lovaca. Nakon povratka, Siegfried mu priča o svojem uspjehu i poziva ga da primi Gunthera koji dolazi s poniženom Brünnhildom, blijedom, oborena pogleda. Hagen poziva gibichunške vazale sa sve četiri strane svijeta da se priključe svečanostima u prigodi dvostrukog vjenčanja Siegfrieda i Gutrunne te Gunthera i Brünnhilde. (“Hojho! Hojhohoho!”) Pristigli Gibichunzi

Foto: Metropolitan opera

bučno pozdravljaju Siegfrieda i Brünnhildu. Još uvijek pod utjecajem Gutrunina napitka, Siegfried objavljuje Brünnhildi da će se oženiti Gutrunom, a ona, Brünnhilda, postat će Guntherova žena. Na Siegfriedovu je prstu prsten koji je on u noćnoj borbi, s pokrivalom - *Tarnhelmom* - na glavi u liku Gunthera, istrgnuo s Brünnhildina prsta. To je prsten za kojim žudi Hagen i smišlja kako da ga se domogne. Kad Gunther zazove Siegfriedovo ime, Brünnhilda se prene, upre u čudu pogled u Siegfrieda i ispusti Guntherovu ruku. Instinktivno prilazi čovjeku koji ju je probudio iz čarobna sna, ali s užasom postaje svjesna situacije. Optužujući Siegfrieda da je ukrao prsten, Brünnhilda izjavljuje da je on njezin muž. Prisutni su u čudu. Motiv Siegfrieda - junaka, motiv mača i akordi Hagenova motiva pojačavaju dramatičnost prizora. Slijedi trenutak tišine. Brünnhilda je osupnuta zanijemjela. Siegfried je, nesvjestan krivnje, miran. Gunther, Gutruna i njihovi sljedbenici su začuđeni. Motiv osvete navješćuje Brünnhildino psihičko stanje. Nije svjesna težine izdajstva i spletke čija je postala žrtva. Ona, naravno, ništa ne zna o Hagenovu planu, o napitku koji je učinio da se Siegfried zaljubi u Gutrunu

i zaboravi na nju. Optužuje Siegfrieda da ju je prevario i izdao njezinu ljubav, a on je i dalje, nesvjestan vlastite krivnje, spreman zakleti se na koplje da joj govori istinu. Hagen mu ga daje i Siegfried izriče sudbonosne riječi: spreman je otići u smrt ako ju je izdao, našto Brünnhilda uzvraća da su sve zakletve prekršene, a on se sam pokazao krivokletnikom. ("Helle Wehr! Heilige Waffe!") Siegfried se ne obazire na njezine riječi i mirno odlazi s Gutrunom. Ostali ga slijede.

Brünnhilda, Hagen i Gunther ostaju sami. Brünnhilda je i dalje u čudu, Gunther sa sumnjom kako u njezinim riječima ipak ima istine i da je Siegfried povrijedio njegovu čast, a Hagen svjestan moći koju ima nad svojim polubratom. Brünnhilda objašnjava Hagenu da je ona svojim činima zaštitila Siegfrieda, ali su leda ostala ranjiva, jer on nikada ne okreće leda neprijatelju, nego ga gleda u lice. Gunther pita Hagena što je rješenje. ("Auf, Gunther"). Hagenov je odgovor jasan: Siegfriedova smrt. Gunther oklijeva, zabrinut za Gutrunu, vjerujući da u svemu ima i djelić njegove krivnje. Ali Hagen je odlučan i najavljuje da je za sutradan priređen lov. On zna da će Siegfried hrabro srnuti u napad, a on će ga onda srušiti s

leda i objaviti da ga je smrtno ranio divlji vepar. Brünnhilda i Gunther zaklinju se da će se osvetiti. Hagen zaziva oca Albericha, gospodara prstena. Stiže svadbena povorka sa Siegfredom i Gutrunom. Hagen prisiljava Brünnhildu da stane uz Gunthera da bi se pripremilo dvostruko vjenčanje, iako znaju da se ono neće dogoditi.

TREĆI ČIN

Jelen je doveo Siegfrieda na obalu Rajne. Rajnine kćeri plivaju u rijeci i pokušavaju od njega izmamiti prsten. Kad saznaje od njih za prokletstvo koje je izrekao onaj koji je savio prsten od Rajnina zlata, Siegfried ga kao dokaz svoje neustrašivosti odbija dati. Rajnine kćeri najavljuju mu skorbu smrt i nestaju. Iz daljine se čuju lovački rogovi. Dolaze Gunther, Hagen i njihova pratnja. Siegfried im se pridružuje. Hagen ga nagovara da priča o svojem životu. Siegfried priča o svojoj mladosti, životu s Mimeom, o kovanju mača Notunga, Šumskoj ptici i njezinim riječima te borbi sa zmajem ("Mime hieß ein mürrischer Zwerg"). Dok priča, Hagen mu pruža rog u kojemu je napitak koji će poništiti djelovanje onog napitka koji je Siegfried prije ispio. Mladome čovjeku vraća se sjećanje na Brünnhildu, ispunjeno nježnim uspomnama na usnulu djevojku okruženu vatrom koju je probudio poljupcem. Gunther sada shvaća da je Brünnhilda imala pravo. Wotanova dva gavrana izlijeću iz šume. Hagen pita Siegfrieda može li razumjeti i glasanje gavrana, pa kad se Siegfried okrene, Hagen mu zabije koplje u leđa. Hladno izjavljuje da je osvetio izdaju i nestaje. Svi su osupnuti i okupljaju se oko umirućeg junaka. Siegfried posljednjim snagama zaziva Brünnhildu i, pjevajući posmrtnu pjesmu, umire u probuđenom ljubavnom zanosu prema njoj. ("Brünnhilde, heilige Braut!")

Pada noć. Prisutni nose Siegfriedovo mrtvo tijelo u svečanij povorci preko visova.

Žalobna glazba priča o uzaludnoj borbi Wälsunga sa sudbinom.

Ponovno smo u dvorani Gibichunga kao u prvome činu. Gutruna se budi iz sna, predosjeća zlo i osluškuje iz daljine zvukove koji bi mogli najaviti povratnike iz lova. Ali to je prethodnica pogrebne povorke. Hagen joj okrutno objavljuje da je Siegfried mrtav. Očajna Gutruna obraća se Guntheru i optužuje ga kao krivca za Siegfriedovu smrt. On pokazuje na Hagen, Hagen priznaje ubojstvo i ubija Gunthera u borbi za prsten. Ali kad posegne za prstenom na Siegfriedovoj ruci, ruka se prijeteci podigne i Hagen ustukne.

Iz daljine se polako približava Brünnhilda ("Schweigst eures Jammers"). Od Rajninih kćeri saznala je za izdajstvo, a žrtve su bili ona i Siegfried. Gutruna shvaća kako je ona bila razlog što je Siegfried zaboravio Brünnhildu i onesvješćuje se nad mrtvim tijelom svojega brata.

Brünnhilda uzvišeno naređuje da se podigne pogrebna lomača i na nju stavi Siegfriedovo mrtvo tijelo ("Starke Scheite schichtet mir dort"). Shvaćajući da je propala Walhalla i njezina pohlepa za zlatom, a pobijedila ljudska ljubav, stavlja na svoj prst prokleti prsten s namjerom da ga vrati Rajninim kćerima. Potpaljuje vatru, uzjaše svojega konja Granea i skoči u vatru, sjedinjena sa Siegfredom u smrti.

Rajna se izlila iz korita, preplavila obale i prelila preko vatre. U njoj plivaju Rajnine kćeri. Uzele su prsten. Kad je Hagen skočio za njima u rijeku da bi ugrabio predmet zbog kojega je skrivio cijeli zaplet, dvije ga kćeri odvuku na dno, a treća slavodobitno podiže prsten.

Sumrak je bogova. Jedna je epoha došla kraju. Plamen je progutao bogove i njihov dom - Walhallu. Brünnhildinom žrtvom počinje novo vrijeme, vrijeme ljudske a ne božanske ljubavi. Pravi heroj priče ispunio je svoj zadatak.

Foto: Metropolitan opera

Jay Hunter Morris

Foto: Metropolitan opera

Deborah Voigt

VEČERAŠNJI INTERPRETI

Nakon velikog uspjeha koji je postigao kad je u studenome prošle godine u Metropolitanu preuzeo ulogu mladog Siegfrieda od Garyja Lehmana, **Jay Hunter Morris**, rođen u Teksasu i školovan na Julliard School of Music, dolazi nam kao zreli istoimeni junak *Sumraka bogova*. Morris je debitirao 1999. u Seattleu u *Vanessi* Samuela Barbera, a u Metropolitanu je prvi put nastupio 2007. kao Števa u Janáčkovoj *Jenůfi*. Siegfrieda je pjevao prošloga ljeta u San Franciscu, u kojemu je nastupio i kao Walther u *Majstorima pjevačima*. Istaknuo se kao tumač uloga u operama suvremenih autora. Brünnhilda je, prema svemu sudeći, prva američka operna zvijezda današnjice i jedan od vodećih svjetskih dramskih soprana, **Deborah Voigt** (1960.). Poznata po jedinstveno moćnom i lijepom glasu, kao i snažnoj scenskoj

osobnosti, danas je vodeći tumač likova Richarda Wagnera i Richarda Straussa. Dobitnica je nekoliko uglednih nagrada: prve nagrade na Natjecanju *Luciano Pavarotti* u Philadelphiji 1988., zlatne medalje na Natjecanju *Čajkovski* u Moskvi 1990., Nagrade Richard Tucker 1992., Musical America's Vocalist of the Year 2003. i niza drugih. Dobila je 2002. naslov Chevalier dans l' Ordre des Arts et des Lettres (Vitez reda književnosti i umjetnosti). U Metropolitanu je prvi put nastupila 1985. na gala-koncertu Metropolitan Opera National Council, a 1991. pjevala je Ameliju u Verdijevu *Krabuljnom plesu*. Do sada je u Metu ostvarila sedamnaest uloga, među njima i nekoliko koje se ubrajaju u najteže u sopranskom repertoaru. Nabrojimo samo neke: *Sentu* u *Ukletom Holanđezu*, *Giocondi* u *Izoldi* u *Tristanu i Izoldi*, i naravno Brünnhildu u *Prstenu Nibelunga*. Prije nekoliko godina

podvrgnula se kirurškom zahvatu i smanjila tjelesnu težinu gotovo na pola. Uloga Gunthera (kao Gunther prvi je put nastupio u Metu 2009.) povjerena je škotskom bas-baritonu u zposnu **Iainu Patersonu**. Karijeru je počeo u zboru u Operi North sa sjedištem u Leedsu. Debitirao je 2007. na Uskršnjim svečanim igrama u Salzburgu kao Fasolt u *Rajninu zlatu* pod ravnanjem sir Simona Rattlea. Slijedili su Mefistofele u *Faustu* 2009. u Engleskoj nacionalnoj operi (English National Opera), Leporello pa Don Giovanni u *Don Giovanniju* u Operi North te Figaro u *Figarovu piru* u ENO-u te, opet pod Rattleovim ravnanjem i s Berlinskom filharmonijom, Jochanaan u *Salomi* koncertno u Berlinu i na Uskršnjim svečanim igrama u Salzburgu. Ističe se suverenim vladanjem pjevačkom tehnikom, osjećajem za stil i impozantnom scenskom osobnošću. Gutrunu pjeva mlada američka sopranistica iz Kalifornije, diplomantica metropolitanskog programa za razvoj mladih umjetnika (Met's Lindemann Young Artist Development Program), **Wendy Bryn Harmer**. Magistrica glazbe Bostonskog konzervatorija, dobitnica nekoliko uglednih nagrada, među kojima 2005. Nagrade George London / Leonie Rysanek, te je godine i prvi put nastupila u Metropolitanu u maloj ulozi Prve djeveruše u *Figarovu piru*. Freia u *Rajninu zlatu* i Prva dama Krajice noći u *Čarobnoj fruli* njezine su do sada veće uloge u Metu. Hagen je njemački bas **Hans-Peter König**, koji je u travnju 2010. prvi put nastupio u Metropolitanu kao Sarastro u *Čarobnoj fruli*, a pjevao je i Dalanda u *Ukletom Holandezu*, Fafnera u *Rajninu zlatu* i *Siegfriedu* te Hundinga u *Walküri*. Bio je član Njemačke opere na Rajni (Düsseldorf i Duisburg). Premda pjeva i Borisa Godunova i Zaccariju u *Nabuccu*, specijalist je za Wagnera i nastupa na Bayreuthskim svečanim igrama. Alberich je američki bas-bariton **Eric Owens**, koji

nas je iznimno snažnom umjetničkom osobnošću oduševio kao Alberich u *Rajninu zlatu* i *Siegfriedu*. Glazbenu je naobrazbu stjecao studirajući glasovir i obou, a poslije se posvetio pjevanju i 1999. dobio prvu nagradu na natjecanju Plácido Domingo Operalia. Slijedile su nagrade na Natjecanju *Luciano Pavarotti* i Metropolitan Opera National Council Auditions te 2003. Nagrada Marian Anderson. U Metu je prvi put nastupio 2008. u ulozi generala Lesliea Grovesa na premijeri opere *Doctor Atomic* Johna Adamsa. U Metu je pjevao i Saratra. Jedna od vodećih wagnerijanskih pjevačica vremena, njemački dramski sopran i mezzosopran, **Waltraud Meier** (1956.) pjeva Waltrautu. Međunarodnu karijeru počela je 1980. u Buenos Airesu kao Fricka u *Walküri*; 1983. pjevala je na Bayreuthskim svečanim igrama Kundry u *Parsifalu* i naslijedivši Dunju Vejzović, postala najpoznatija svjetska interpretkinja toga lika. U Metropolitanu je prvi put nastupila 1987. kao Fricka u *Rajninu zlatu*. Godine 1999. na Bayreuthskim svečanim igrama pjevala je Izoldu; 2003. dobila je nagradu Grammy za najbolju snimku operne glazbe za Veneru u *Tannhäuseru* pod ravnanjem Daniela Barenboima. Komorna je pjevačica Bavorske i Bečke državne opere, nositeljica odličja francuske vlade *Commandeur dans l'Ordre des Arts et des Lettres* (Komandant reda književnosti i umjetnosti). Izvedbu je od Jamesa Levinea preuzeo talijanski dirigent **Fabio Luisi** (1959.), od ove sezone prvi dirigent Metropolitanu. Rođen u Genovi, na tamošnjem je Konzervatoriju "Niccolò Paganini" diplomirao glasovir i nastavio se usavršavati kod slavnog Alda Ciccolinija. Dok je u Grazu radio kao korepetitor, počeo je studirati dirigiranje na Konzervatoriju kod Milana Horvata kod kojega je i diplomirao. Dirigentsku karijeru počeo je 1984. u Italiji. Bio je dirigent Opere i Simfonijskog orkestra u

Grazu, umjetnički ravnatelj i glavni dirigent orkestra Tonkünstler u Beču, glavni dirigent orkestra Romanske Švicarske, šef-dirigent Državne kapele i Semperopere u Dresdenu, glavni dirigent Bečkog simfonijskog orkestra i glavni muzički direktor Opere u Zürichu. U Metu je prvi put nastupio 2009. ravnajući Verdijevim *Don Carlom*.

Režija *Prstena Nibelunga* povjerena je jednome od najvećih i najslavljenijih kanadskih kazališnih umjetnika, dramskom piscu, glumcu i filmskom redatelju **Robertu Lepageu** (1957.). Međunarodno priznanje Lepage je 1985. stekao dramom *La Trilogie des Dragons* (Zmajska trilogija). Godine 1994. osnovao je multidisciplinarno produkcijsko društvo *Ex Machina* čiji je umjetnički ravnatelj. Brojne nagrade donijela mu je monodrama *La Face caché de la Lune* (Skrivena strana mjeseca), koju je 2003. pretočio u film *The Far Side of the Moon*. U novije vrijeme bavi se i opernom režijom (*Dvorac Modrobradog*, *Faustovo prokletstvo*, *Život razvratnika* i dr.).

O SKLADATELJU

Richard Wagner rođen je 22. svibnja 1813. u Leipzigu kao najmlađi od devetero djece policijskog činovnika. Otac mu je umro šest mjeseci nakon njegova rođenja. Majka se ubrzo preudala za glumca, komediografa, pjesnika i slikara, Ludwiga Geyera (1770-1821), za kojega se govorilo da mu je otac. Obitelj se preselila u Dresden i ondje je Wagner stekao prve spoznaje o glazbi i književnosti, koje produbljuje kad se vraća u Leipzig i 1831. upisuje na tamošnje sveučilište. Nakon prvih skladateljskih pokušaja - odlomaka opere *Die Hochzeit* (Vjenčanje), Simfonije u C-duru i četiri uvertire - sklada prvu dovršenu operu, *Die Feen* (Vile), praižvedenu tek nakon njegove smrti, 1888. u Münchenu, u kojoj se osjeća stil rane njemačke romantične opere. Slijedi opera *Das Liebesverbot* (Zabrana ljubavi)

Richard Wagner

prema Shakespeareu, u kojoj je očit stil francuske *opére comique*.

Godine 1836. Wagner se ženi poznatom glumicom Minnom Planer (1809-1866) i zajedno odlaze u Rigu. Nakon dvogodišnjeg boravka u Rigi, u velikim dugovima, pritisnut vjeronjima, bježi sa suprugom u London. Zatim dolaze u Pariz i u njemu borave od 1839. do 1842.

U Parizu Wagner sklada *Rienzija* u stilu francuske *velike opere*. Opera doživljava velik uspjeh na premijeri 1842. u Dresdenu, u kojemu će Wagner ostati šest godina kao kraljevski saski dvorski dirigent. *Rienzi* je zadnja skladateljeva veza s prošlošću.

Ni tri mjeseca ne dijele praižvedbu *Rienzija* od praižvedbe *Ukletog Holandeza* (*Der fliegende Holländer*), 2. siječnja 1843., također u Dvorskoj operi u Dresdenu. Primljen je vrlo mlako, kao početak novoga stila njemačke romantične opere.

U njemu se već nazire budući Wagner. Pojavljuje se autoru tako drag motiv iskupljenja, tj. žrtvovanje žene za spas voljenog čovjeka. Poslije *Ukletog*

Holanđeza, Wagnerova umjetnička karijera krenula je vlastitim putem. Skladatelj postaje vodeća ličnost dresdenskoga glazbenog života. Upoznaje se s Franzom Lisztom (1811-1886) koji će postati i ostati najveći pobornik i zagovornik njegove glazbe. Druga Wagnerova romantična opera, *Tannhäuser*, praižvedena je 1845. Stvaraju se njegovi poklonici i protivnici, a on se počinje oblikovati u osebnog i samosvojnog umjetnika. Ne zanimaju ga više samo nordijske sage, okreće se srednjovjekovnim kršćanskim legendama i germanskim mitovima. Počinje se iskazivati i njegov pesimizam.

Pod utjecajem revolucionarnih ideja, Wagner aktivno sudjeluje u revoluciji 1848. i u svibanjskom ustanku u Dresdenu 1849. Za njim je izdana potjernica, i on uz Lisztovu pomoć bježi najprije u Pariz pa u Švicarsku i nastanjuje se u Zürichu. Piše umjetničke spise u kojima obrazlaže svoje zamisli, viziju opere kao *Gesamtkunstwerk*a, sveukupnog umjetničkog djela, u kojemu bi glazba, pjev, ples, poezija, vizualne umjetnosti i scenska igra bili spojeni u cjelinu. U tom je razdoblju nastala i njegova treća romantična opera *Lohengrin*. Praižveden bez autorove nazočnosti, ali pod genijalnim Lisztovim ravnanjem, 28. kolovoza 1850. u Weimaru, *Lohengrin* doživljava velik uspjeh i ostavlja dubok dojam u europskim glazbenim krugovima.

Još prije nego što je 1849. napustio Dresden, Wagner je napravio prve skice za opus koji će se razviti u tetralogiju *Prsten Nibelunga*, najdulje djelo u povijesti zapadne glazbe. *Rajnino zlato* počeo je skladati u studenome 1853., odmah je, 1854., slijedila *Walküre*. Onda je 1856. počeo raditi na trećoj operi - *Siegfriedu*. U međuvremenu je nastalo djelo *Tristan i Izolda* (Tristan und Isolde). Godine 1852. Wagner je upoznao Mathildu Wesendonck (1828-1902), suprugu

bogatog trgovca svilom i vatrenog obožavatelja njegove glazbe. Počeo je osjećati više od obične naklonosti prema lijepoj ženi koja je uz to pisala i pjesme. Cijela je priča nadahnula skladatelja da ostavi *Prsten Nibelunga*, kojemu će se vratiti tek za dvanaest godina, i prione na *Tristana* za koji izvor nalazi u ljubavnoj priči iz doba kralja Arthura. Dok je radio na operi, skladao je ciklus od pet pjesama za glas i glasovir na Mathildine stihove i nazvao ga *Wesendonck Lieder* (Pjesme Mathilde Wesendonck).

U listopadu 1854. upoznao je opus njemačkog filozofa Arthura Schopenhauera (1788-1860), što je, prema skladateljvim riječima, bio najvažniji događaj u njegovu životu. Do kraja je ostao vjeran Schopenhauerovu učenju da je glazba najveličanstvenija od svih umjetnosti, da je izravni izraz biti svijeta, iako to nije bilo posve u skladu s njegovim prijašnjim pogledima, prema kojima je glazba u operi trebala biti podređena drami.

Ljubavna priča s Mathildom završila je 1858. kad je Minna pronašla njegovo pismo Mathildi. Wagner je napustio Zürich i krenuo u Veneciju, a zatim u Pariz da bi nadgledao pokuse za prerađenog *Tannhäusera*. No pariška izvedba 1861. doživljava neuspjeh. Nakon tri predstave, opera je skinuta s repertoara. Otpor se stvorio i zato što su zbog zamršenosti partiture bila potrebna 164 pokusa. Opet je napustio Pariz, ali ne mogavši natrag u Bavarsku, otišao je u Prusku i počeo raditi na *Majstorima pjevačima* (*Die Meistersinger von Nürnberg*).

Iako je *Tristana i Izoldu* Wagner skladao u jednom dahu, do praižvedbe nije došlo lako. Između 1861. i 1864. pokušavao je ishoditi premijeru *Tristana* u Beču, ali unatoč brojnim pokusima, djelo je označeno kao "nemoguće" i premijera nije održana. S Minnom se definitivno rastao 1862.

Wagnerov se život bitno promijenio kad je 1864. na bavarsko prijestolje stupio devetnaestogodišnji Ludwig II. (1845-1886). Kao vatreni obožavatelj Wagnerove glazbe, Ludwig II. doveo je Wagnera u München i podmirio njegove ne baš male dugove. Stavio mu je na raspolaganje neograničena novčana sredstva kako bi ostvario svoje umjetničke planove. Nekadašnji revolucionar na barikadama postao je dvorski dirigent i obilno se koristio kraljevom naklonošću.

Te 1864. počinje i Wagnerova ljubavna veza s Lisztovom kćeri Cosimom (1837-1930), tada suprugom još jednog njegova vatrorenog poštovatelja, slavnog dirigenta i pijanista Hansa von Bülowa (1830-1894). Sljedeće godine, u travnju, rađa se prva kći Wagnera i Cosime i dobiva ime Izolda. Dvadeset četiri godine mlađa od Wagnera, izvanbračno dijete Franza Liszta i francuske grofice Marie d' Agoult (1805-1876), Cosima je odigrala važnu ulogu u Wagnerovu životu. Liszt nije odobravao Wagnerovu vezu sa svojom kćeri. Nakon dugih i napornih pokusa, 10. lipnja 1865. Bülow dirigira praizvedbom *Tristana i Izolde* u Dvorskoj operi u Münchenu. Ta najveća apoteoza ljubavi na glazbenoj sceni, muzička drama u pravome smislu riječi, sadržava već sve odlike Wagnerova jezika i stila. To je doista sveukupno umjetničko djelo - *Gesamtkunstwerk* - gdje se riječ i glazba stapaju u nedjeljivu cjelinu. To je neprekinuta beskraja melodija. To je gust, harmonijski do kraja razrađen orkestar, tu su čvrsto određeni provodni motivi - *leitmotivi*. Tu je glasoviti *Tristanakord* koji će promijeniti glazbena promišljanja, tu je motiv ljubav-smrt, koji će ga stalno pratiti i, naposljetku, tu je Wagnerov pesimizam - nemogućnost da se ostvari osobna sreća. Veza Wagnera i Cosime skandalizirala je cijeli München, uključujući i dvor, i u prosincu 1865. Ludwig je bio prisiljen

zamoliti skladatelja da napusti grad. Priskrbio mu je vilu Tribschen na Luzernskom jezeru, i ondje su 1867. završeni *Majstori pjevači*. Praizvedeni su pod Bülowim ravnanjem 21. lipnja 1868. u Münchenu. Hrvatska umjetnica - Zagrepčanka Matilda Malinger (1847-1920) - pjevala je Evu. U priči o postolaru Hansu Sachs (1494-1576), majstoru-pjevaču koji je živio u 16. stoljeću, Wagner zalazi u njemačku povijest i u stvarni svijet. "Čvrsto je stao na zemlju" u toj muzičkoj drami čiji je glazbeni jezik nakon kromatske zasićenosti *Tristana* obogatio polifonom fakturom.

U listopadu 1868. Cosima je napokon uspjela privoljeti Bülowa da joj da rastavu, ali do razvoda je došlo tek kad je Wagneru rodila još dvoje djece: kćerku Evu koja je ime dobila po glavnoj junakinji *Majstora pjevača* i sina Siegfrieda (1869-1930), po junaku *Prstena*. Minna Wagner umrla je još 1866. i zaljubljenicima ništa više nije stajalo na putu da ozakone svoju vezu. Vjenčali su se 25. kolovoza 1870. Za Božić, Cosimin rođendan, Wagner je skladao *Siegfried Idyll* (Siegfriedovu idilu), djelo za komorni orkestar koje sadrži neke motive iz *Prstena*, ali nije dio njega.

Životno sređen, uz moćnoga i bogatog zaštitnika, Wagner je sve snage usmjerio na *Prsten Nibelunga*. *Rajnino zlato* i *Walküra* bili su izvedeni u Münchenu 1869. i 1870., ali skladatelj je želio da se tetralogija u cijelosti izvede u posebnoj opernoj zgradi. Godine 1871. izabrao je mjesto - mali bavarski grad Bayreuth, sljedeće godine preselio se u nj s obitelji i tako je položen temeljni kamen za *Festspielhaus* - Dvoranu svečanih igara. Ludwig je uložio pozamašan novčani iznos za njezinu gradnju. Wagnerovi su se uselili u vilu koju je skladatelj nazvao *Wahnfried* (što bismo mogli prevesti kao nađeni mir poslije razočaranja i ludovanja). Postigao je ono što je želio, dobio je svoj umjetnički hram. Prema njegovim nacrtima sagrađeno ružno

zdanje od opeka na zelenom brežuljku sa skrivenim orkestrom i sjajnom akustikom naposljetku je otvoreno 13. kolovoza 1876. *Rajnimim zlatom*, predvečerjem *Prstena Nibelunga*. Slijedila su tri dana: *Walküre*, *Siegfried* i *Götterdämmerung*. Prvotno zamišljena kao trijumf mladoga junaka Siegfrieda, tetralogija je Wagnerovim radom na njoj, koji je trajao 26 godina, i kao posljedica urođenog pesimizma koji je pod utjecajem Schopenhauerove filozofije postao još jači, dobila drukčiji završetak. Siegfried umire.

Jedno razdoblje u Wagnerovoj umjetnosti je završeno. Više nije bio oduševljen filozofskim idejama Friedricha Wilhelma Nietzschea (1844-1900), kojega je upoznao još 1868. u Leipzigu i s kojim su on i Cosima u Baselu blisko prijateljevali, i postaje mu protivnik. Vraća se u svijet kršćanskih legendi o gralskim viteзовima i počinje raditi na *Parsifalu*. Bavi se njime četiri godine, boraveći često u Italiji zbog lošeg zdravlja. Njegov glazbeni jezik postaje pročišćeniji, ali u idejnom smislu taj, kako ga je sam nazvao, "svečani posvetni prikaz" - *Bühnenweihfestpiel* - krajnji je izraz njegova misticizma. I druge su svečane igre održane da bi na njima 26. srpnja 1882. bio praizveden *Parsifal*. Nakon završetka festivala, Wagnerovi su otišli u Veneciju da ondje provedu zimu.

Nepunih godinu dana poslije praizvedbe svojega posljednjeg djela, Wagner je umro 3. veljače 1883. godine od srčanog udara u renesansnoj palači iz 16. stoljeća na Canal grande, Ca' Vendramin. Njegovi su posmrtni ostaci preneseni u Bayreuth i pokopani u vrtu vile Wahnfried.

Tako je u gradu na laguni završio život autora kojemu su se za života strastveno divili ili ga isto tako oštro kritizirali. Naravno, onih prvih bilo je više, mnogo više. Bilo ih je toliko da je nekoliko desetljeća Wagner bio na najvišem pijedestalu popularnosti.

O DJELU

Još prije nego što je 1849. napustio Dresden, Wagner je skicirao opus koji će se razviti u tetralogiju *Prsten Nibelunga*. Prvi nagovještaj o skladanju potječe iz travnja 1848. U početku ga je zamislio kao alegoriju socijalnih nemira u Europi koji su počeli s revolucijom u Parizu 1848. Glavni izvor bio mu je srednjovjekovni njemački *Nibelungenlied* (Ep o Nibelunzima), poglavito njegova prva polovica. Ep se temelji na pričama iz usmene predaje koje su u njemačkim zemljama poznate od ranoga srednjeg vijeka, a govore o povijesnim događanjima i ličnostima iz 5. i 6. stoljeća. Nije mu bila nepoznata ni staronorveška mitologija i saga o Völsunzima iz kasnijeg 13. stoljeća, u kojoj se opisuje podrijetlo plemena Völsunga i njegova propast. Saga uključuje priču o Sigurdu i Brynhild i uništenje Burgundaca. Francuski skladatelj Ernest Reyer (1823-1909) o tome je skladao operu *Sigurd*.

Wagner je najprije 1848. napisao libreto za operu *Siegfrieds Tod* (Siegfriedova smrt). Nakon dolaska u Zürich, proširio je priču na operu o mladom Siegfriedu. Kompletirao je tekst ciklusa libretima *Walküre* i *Rajnina zlata*, a postojeće je do 1852. prilagodio novom konceptu. Počeo je raditi na *Siegfriedu*. Poslije skladanja drugoga čina, odbacio je djelo da bi ga završio tek četrnaest godina poslije, a u međuvremenu stvorio dva remek-djela: *Tistana i Izoldu* i *Majstore pjevače*. I tu se prelomila njegova koncepcija tetralogije. Kad je 1856. shvatio da svojem mladom junaku u kojega je toliko vjerovao i polagao velike nade ne može pružiti vedru budućnost, počeo ga je izjedati crv sumnje i sav nesretan pisao je Franzu Lisztu: "Odveo sam svojega Siegfrieda duboko u samotnu šumu. Tamo sam ga plegao pod lipu i oprostio se od njega plačući. Napravio sam nasilje nad samim sobom. Istrgnuo sam ga iz svojega

srca da ga živog pokopam. Morao sam izdržati surovu i krutu borbu prije nego što sam se na to odlučio. Hoću li ga se ikad više prihvatiti? To je zauvijek svršeno. Nemojmo više govoriti o tome.”

Ali ipak je progovorio. Siegfried je posve zaokupio njegove misli - uostalom i sinu je dao po njemu ime. Nastao je tako *Sumrak bogova* s prologom i tri čina. Njime je zaključio svoje viđenje mita o Nibelunzima, staroj sagi o pogubnoj moći zlata koje krije rijeka Rajna, a čuvaju ga njezine kćeri, i unutar njega priču o ljubavi Brünnhilde i Siegfrieda.

Kad je kasne rujanske večeri 1869. u Münchenu prema želji nestrpljivog bavarskog kralja Ludwiga II., obožavatelja Wagnerove glazbe, i protiv skladateljve želje izveden prvi dio u tome času još nedovršene tetralogije *Prsten Nibelunga* - prolog pod naslovom *Rajnino zlato* - djelo je zadivilo glazbeni svijet, jednako svojom misaonošću kao i glazbeno-scenskom dramaturgijom. Zaodjenuvši zbivanja u vijenac starodrevnih mitskih likova i njihovih čudesnih ambijenata, Wagner je - kao i uvijek sam svoj libretist - stvarao upravo šekspirovski životan i dojmljiv teatar, u kojem se zrcale društvene aktualnosti skladateljve epohe, filozofska i društveno-politička naziranja. Protutnjala je revolucionarna 1848. sa svojim romantičnim zanosima i već se jasno ocrtavala sablast industrijalizacije te novi građansko-kapitalistički egoizam, obilježen pohlepom za bogaćenjem i vlašću. Usred takvih zbivanja sazio je genij nemirna duha i neuravnoteženih životnih shvaćanja - čovjek koji je bježao preko pola Europe jer nije mogao platiti lakomisleno nagomilane dugove, koji je stajao na barikadama Dresdena i družio se s Bakunjinom, vatreni zaljubljenik koji je preoteo ženu prijatelju i najbližem suradniku, umjetnik koji je novčano upropaštavao ludog vladara da

bi ostvario svoj nevjerojatan san: gradnju vlastitog kazališnog svetišta na “zelenom brežuljku” maloga bavarskog grada Bayreutha i ondje 1876. godine izveo svoj golemi projekt tetralogije *Prsten Nibelunga*. Na tom svjetskom kulturnom događaju bio je cvijet tadašnje Europe, među ostalima skladatelj Franz Liszt, Eduard Grieg, Anton Bruckner, Petar Iljič Čajkovski i Camille Saint-Saëns, filozof Friedrich Nietzsche, dvije okrunjene glave, njemački car Wilhelm I. i, naravno, bavarski kralj Ludwig II.

Uspinjanje do Bayreutha, neke vrsti vlastite Walhalle, Wagner je počeo davno prije: cijeli libreto tetralogije završio je i objavio još početkom 1853. Prema dostupnim saznanjima, bio je to isključivo spisateljski stvaralački čin, jer skladatelj još nije imao glazbenih predodžbi uz svoj tekst. Pet godina trajala je skladateljva glazbena šutnja, od završetka skladanja *Lohengrina* 1848. Stvorio je vlastiti mit, trebalo je za nj pronaći vlastiti glazbeni jezik. Tek je u studenome 1853. osjetio prvo skladateljsko nadahnuće. Prošle su dvadeset tri godine do onih večeri u kolovozu 1876. kad je svijet upoznao kompletan *Prsten Nibelunga* s kojim je otvoren hram Wagnerove glazbe na “zelenom brežuljku”.

Jedinstvenost ciklusa postignuta je ne samo istim glavnim likovima i povezanim razvojem radnje nego i zajedničkim elementima glazbene građe, zasnovane na provodnim motivima kojih u *Prstenu Nibelunga* ima stotinjak. Glazbena dramaturgija temelji se na povezivanju tih motiva uz određene osobe, predmete, prirodne pojave, pojmove ili asocijacije. Glazba teče u *beskonačnoj melodiji* u kojoj se utapaju provodni motivi, bogato razrađeni u velikom orkestru kojemu su dodane i posebno konstruirane “Wagnerove tube”. Pjevačke dionice, blisko povezane sa značenjem teksta, da

uklopljene su u takav simfonizirani orkestar, a izražajnost njihove melodike povezana je s Wagnerovim pjesničkim tekstom, nadahnutim staronjemačkim stihovima bez rime. U tetralogiji je Wagner alegoričkom igrom oko ukletog zlata, smještenom u doba starogermanskog mita, radnjom i likovima opisao aktualne društvene odnose svojega vremena i neobično živo ocrtao pojedine likove, tako da svi ti njegovi bogovi, divovi, patuljci i drugi likovi imaju jasno oblikovane ljudske karaktere. To je izvanredno osmislio i izrazio veliki francuski redatelj Patrice Chéreau (1944.) pri postavljanju na scenu *Prstena* 1976. o njegovoj stogodišnjici i stogodišnjici Bayreutha.

Preostaje nam da zaključimo: ako je *Walküra* najsuptilniji i najdojmljiviji izraz nibelunške tetralogije, *Siegfried* je nesumnjivo najkompleksniji, najgrčevitiji, prema tome najtragičniji izraz svjedočanstva o veličini potrebe i očajničkoj snazi nade. Drugi dan *Prstena Nibelunga* zapravo je divovska metafora ustreptalog i upornog čuvstva, potrebe za humanističkim idealom koji se našao pred nepremostivim zidom apsurdna. *Siegfried* je bio posljednji treptaj konstruktivnog i nagonskog Wagnera, nakon kojega je ostalo golo i пусто žaljenje. Treći dan, *Sumrak bogova*, plaćanje je konačnog ostatka duga, zapravo priznanje zrelog čovjeka i umjetnika, gorko i gotovo suvišno priznanje da ni u životu ni u umjetnosti nije uspio pronaći istine u koje bi mogao s razlogom povjerovati, osim težnje, sputanog zanosa, samouništavajućeg kaosa i smrti.

PRAIZVEDBA

U bečkom Musikvereinu u ožujku i svibnju 1876. izvedeni su koncertno odlomci iz prologa te prvog i trećeg čina *Sumraka bogova*. *Sumrak bogova* praizveden je u sklopu cijelog *Prstena Nibelunga* na

Bayreuth

Svečanim igrama u Bayreuthu 17. kolovoza 1876. Dirigirao je jedan od najpoznatijih dirigenata vremena, austrijski dirigent **Hans Richter** (1843-1916), poznat po velikom luku svojih izvedaba, što je pogodovalo interpretaciji Wagnerovih djela, i po savršenom poznavanju instrumenata, što je bilo prijeko potrebno u gustom tkivu njegove orkestracije. *Siegfrieda* je pjevao njemački tenor **Georg Unger** (1837-1887). Studirao je teologiju i glazbu, debitirao u 37. godini. Richter ga je preporučio

Hans Richter

Amalie Materna

Wagneru i otada je pjevao Siegfrieda u *Siegfriedu* i *Sumraku bogova* u svim izvedbama *Prstena* kojima je Richter dirigirao. Brünnhilda je bila slavna austrijska sopranistica **Amalie Materna** (1844-1918), poznata po snažnom glasu koji je tijekom tri desetljeća duge karijere zadržao sjajnu svijetlu boju. Nakon debija u Grazu 1865. karijeru je počela u opereti u Carltheatru u Beču, a 1869. prvi put nastupila je u Dvorskoj operi i u njoj ostala dvadeset pet godina kao njezina velika prvakinja. Bila je i prva Kundry u *Parsifalu* 1882. Gunthera je pjevao njemački bariton **Eugen Gura** (1842-1906), nesuđeni slikar. Rođen u današnjoj Češkoj, studirao je pjevanje na Konzervatoriju u Münchenu i debitirao u tamošnjoj Dvorskoj operi. Zatim je djelovao u Leipzigu i Hamburgu. Gutruna je bila **Mathilde Weckerlin**, Alberich **Karl Hill**. Hagen je pjevao njemački bas **Gustav Siehr** (1837-1896), koji je nakon studija u Berlinu, 1863. debitirao u Neustrelitzu

kao Oroveso u *Normi*. Od 1881. do smrti pjevao je u Dvorskoj operi u Münchenu. Waltrautu je pjevala **Luise Jaide** (1842-1915). Wagner ju je čuo 1872. u Darmstadtu i impresioniran njezinim pjevačkim i interpretativnim mogućnostima, pozvao ju je u Bayreuth. Wagnerova nećakinja **Johanna Jachmann-Wagner** (1826-1894), pjevačica i dramska glumica neobična scenskog intenziteta, za koju je skladatelj prvotno zamislio Brünnhildu, nije ju pjevala zbog podmakle dobi pa je Prvoj Norni dala poseban pečat vlastite ličnosti. Druga Norna bila je **Josephine Schefsky** (1843-1912), pjevačica snažna glasa i velika glasovnog opsega. Debitirala je 1868. u Münchenu kao Gluckov Orfej. Bila je omiljena pjevačica Ludwiga II.

SUMRAK BOGOVA U METROPOLITANU

Sumrak bogova prvi je put izveden u Metropolitanu 21. siječnja 1888. Dirigirao je mađarski dirigent **Anton Seidl** (1850-1898), koji je Wagnerov opus upoznao kao prepisivač *Prstena* u

Anton Seidl

Bayreuthu. Seidl je od 1885. bio dirigent Metropolitanu, od 1891. Njujorške filharmonije. Prvi je ravnao i prvom izvedbom cijeloga *Prstena Nibelunga* u Metropolitanu u ožujku 1889. Režirao je **Theodore Habelmann**. Siegfrieda je pjevao jedan od najvećih vagnerijanskih tenora svih vremena, pjevač divovska stasa i glasa, velike intelektualne snage, impresivna nastupa i neusporedive izražajnosti, **Albert Niemann** (1831-1917). Brünnhilda je bila jedna od najvećih pjevačica svih vremena, velika vagnerijanka, ali i velika Norma, **Lilli Lehmann** (1848-1929).

Lilli Lehmann

Jedan od najcjenjenijih vagnerijanaca u Americi, bas **Emil Fischer** (1838-1914) pjevao je Hagena. Debitirao je 1857. u Grazu, od 1863. do 1870. bio je ravnatelj Opere u Gđańsku, a od 1885. do 1891. ugledni član Metropolitanu. **Auguste Seidl-Kraus** (1853-1898), supruga Antona Seidla, pjevala je Gutrunu, a Gunther je bio austrijski bariton **Adolf Robinson** (1838-1920), koji je studirao u Milanu i debitirao 1857. kao Don Carlo u *Emaniju*.

U Metropolitanu je djelovao od 1884. do 1889. Bio je učitelj slavnog Lea Slezaka. Poznata austrijska vagnerijanka **Marianne Brandt** (1842-1921), pjevačica velikoga glasovnog opsega i posebne izražajnosti, koja je od 1868. do 1886. djelovala u Dvorskoj operi u Berlinu, a istodobno od 1884. do 1888. u Metropolitanu, pjevala je Wellgundu, a Alberich je bio austrijski bas **Rudolf von Milde** (1859-1927), koji je u Metropolitanu ostvario dvadeset uloga. U sklopu cijeloga *Prstena Nibelunga*, *Sumrak bogova* izveden je 11. ožujka 1889. Siegfrieda je tada pjevao atraktivni tenor **Max Alvary** (1856-1898), čija je sjajna karijera brzo završila - 1894. pao je na pokusu *Siegfrieda* u Mannheimu i od te se ozljede nikada nije oporavio. Sljedeće nove produkcije *Sumraka bogova* bile su 1974. pod ravnanjem Rafaela Kubelika u režiji Herberta von Karajana s Birgit Nilsson, Jessom Thomasom i Thomasom Stewartom te 1988. pod ravnanjem Jamesa Levinea. Nova produkcija cjelovitog *Prstena* bila je 1899. pod ravnanjem Franza Schalka s Lilian Nordicom i Jeanom de Reszkeom u glavnim ulogama. Velika **Milka Trnina** pjevala je Brünnhildu u novoj produkciji *Prstena* 1904. pod ravnanjem Alfreda Hertza s Ernstom Krausom. Trnina je Brünnhildu u *Sumraku bogova* pjevala sedam puta, prvi put 27. ožujka 1900. Prema pisanju *Timesa*, *zaslužila je epitet "veličanstvena", s dodatnom hvalom za "neodoljivo bogatstvo toplog, bogatog tona"*. Posljednji ju je put pjevala 25. travnja 1904. Bio je to i njezin posljednji nastup u Metu. Sljedeća nova produkcija *Prstena Nibelunga* bila je 1914., također pod Hertzovim ravnanjem s Olive Fremstad kao Brünnhildom. U novoj produkciji 1948. pod ravnanjem Franza Stiedryja nastupili su Helen Traubel i Lauritz Melchior. Posljednje izvedbe *Prstena Nibelunga* do ove nove produkcije u režiji Roberta Lepagea, čija

smo tri dijela odgledali i odslušali, bile su 2009. pod ravnanjem Jamesa Levinea koji je trebao dirigitirati i novim *Prstenom*, ali je zastao na *Walküri* i iz zdravstvenih razloga odustao od *Siegfreda* i *Sumraka bogova* koje je preuzeo Fabio Luisi. Prošlo je više od šezdeset godina do nove produkcije cijelog *Prstena*, a od nove produkcije samog *Sumraka bogova* nešto više od dvadeset. Premijera ove nove produkcije 27. siječnja bila je 225. izvedba *Sumraka bogova* u Metropolitanu.

Niz najvećih dirigenata i pjevača sudjelovao je u realizacijama četvrtog dijela Wagnerove tetralogije. Uz spomenute dirigente, izvedbama su ravnali Artur Bodanzky najviše - 53 puta, Arturo Toscanini i Erich Leinsdorf. Velike umjetnice bile su velike Brünnhilde Metropolitan: Kirsten Flagstad, Johanna Gadsky, Helen Traubel koja ju je najviše - 25 - puta pjevala i Gwyneth Jones. Siegfrieda je najviše - 51 put - pjevao Melchior.

Sumrak bogova u Hrvatskoj nije izveden, ali je Hrvatica **Milka Trnina** bila jedna od najvećih interpretkinja Brünnhilde u povijesti. Prvi ju je put pjevala na premijeri u Bremenu u veljači 1889. Jedva je navršila dvadeset pet godina! Pjevala ju je zatim u angažmanu u Dvorskoj operi u Münchenu i u srpnju 1898. na gostovanju u Covent Gardenu u Londonu. Za njezinu Brünnhildu londonski je tisak napisao da je gospođica Trnina koja ima vrlo malo sebi ravnih u ulozi bivše Walküre, igrala i pjevala izvornom snagom i osjećajnošću, čuvajući u rezervi dovoljno energije da se uhvati u koštac s golemim teškoćama završnog prizora kad se Brünnhilda baca na pogrebnu lomaču da bi pokazala snagu ljubavi. Kad ju je opet pjevala 1900., novine *Sunday Times* pisale su: *Gospođica Trnina bila je naprosto veličanstvena. Ona je idealna Brünnhilda i mislim da nijedna druga umjetnica ne može ostvariti u tolikoj mjeri*

Milka Trnina

*vjerno i tako snažno sukob emocija koje muče neposlušnu Walküru nakon što je otkrila Siegfriedovo vjerolomstvo. Prema pisanju *Pall Mall Gazette*, njezina je kreacija Brünnhilde u *Sumraku bogova* "u svakom pogledu veličanstvena interpretacija, sjajna u svojoj širini, plemenitosti, veličanstvenosti i patosu" pa je još jedanput dokazala da je nenatkriljiva kao vagnerijanska pjevačica. Sumrakom bogova poslije Trnine najviše se bavio **Lovro pl. Matačić**. Odlomcima iz djela dirigirao je na koncertima u Hrvatskoj i u inozemstvu, a cijelom muzičkom dramom 1961. u Rimskoj operi i u Teatru San Carlo u Napulju, 1966. u Stuttgartu, 1968. u Teatru Nuovo u Torinu, 1971. u Teatru Massimo u Palermu i 1980. opet u Rimskoj operi. Godine 1969. u Bavorskoj državnoj operi u Münchenu dirigirao je cijelim *Prstenom*. U Scali je Bračanin **Giovanni (Ivan) Scarneo** pjevao Hagena u prvoj izvedbi u Scali *Sumraka bogova* na otvorenju sezone 1896./1897. **Tomislav Neralić** u svibnju 1963. pjevao je Gunthera, **Nikša Bareza** dirigirao je *Sumrakom bogova* 1998. godine.*

RAZGOVOR CHARLESA SHEEKA S JAYOM HUNTEROM MORRISOM

- **Poznato je da je Siegfried jedna od najtežih tenorskih uloga. Koji su njezini muzički izazovi?**

- Tako se govori, ali ja tako ne mislim. Kad se podigne zastor i upale svjetla pozornice, počinjete pričati priču. Ali da budem posve iskren, na ljestvici između 1 i 10, Siegfried u *Siegfriedu* je 10, a u *Sumraku bogova* 9. Obje su uloge vrlo duge, s velikim orkestrom i s mnogo velikih trenutaka. Izazov mi je pjevati svojim najljepšim tonom i ne dopustiti da me intenzitet priče u tome omete.

- **Kako ste se pripremali za to svoje završno putovanje Prstenom Nibelunga?**

- Mnogo sam radio na njemu protekle tri godine, od početka 2009. u Seattleu kao cover, a zatim u Los Angelesu i San Franciscu, gdje sam prvi put pjevao Siegfrieda u *Siegfriedu*. Tako sam sa sigurnošću prišao *Sumraku bogova*. Mnogo sam vremena utrošio u razmišljanje o tome što je važno i na koji se dio priče moram usredotočiti.

- **Kako vidite razvoj lika iz jedne opere u drugu?**

- Dosta je vremena prošlo od kraja *Siefrieda* i početka *Sumraka bogova*. Naposljetku Brünnhilda kaže: "Naučila sam te svemu, mislim da je došlo vrijeme da odeš u svijet i spoznaš ga." On je željan otići i to spoznati. Kad napusti Brünnhildu, svi neprestano govore o njegovoj izdaji, da je zaboravio nju i njihovu ljubav, ali prava je istina da je bio omamljen napitkom! Osjećam da je Siegfriedova nevinost neokaljana, jer on nije svojevoljni sudionik u toj izdaji. I zbog toga mi je prizor njegove smrti tako bolan. Tih nekoliko minuta

najdraži su mi dio *Prstena*. I to sam najprije naučio kad je došlo vrijeme da se ozbiljno pozabavim učenjem uloge. To je tako lijepo i para srce. On iznenada shvaća što se dogodilo, koliko je Brünnhilda povrijeđena i kako je divan njihov odnos nekada bio. Želim pokušati zadržati dio njegove nevinosti u cijelom *Sumraku bogova*.

- **Ponovo pjevate s Deborah Voigt. Kako je surađivati s njom?**

- Mislim da Deborah i ja pripadamo istom rodu. S njom je tako lako raditi! S lakoćom komuniciramo. Kad smo surađivali na *Siegfriedu*, pogledala bi mi u lice i oboma je bilo sve jasno. Vrlo je lako pjevati prizore s njom. Ona je zaista lijepa i njezino je pjevanje tako izražajno da se osjećam sretnim što pjevam s Debbie Voigt, što smo zajedno na sceni. Ona me čini boljim, opuštenijim. Vjerujte mi, nije to uvijek slučaj!

- **Na proljeće ćete pjevati u Siegfriedu i Sumraku bogova jedno za drugim. Mijenja li to način na koji pristupate predstavi ili gledate na lik?**

- Mnogo sam o tome razmišljao. Ali kad taj trenutak dođe, bit ću potpuno spreman. Od prve do zadnje note, svaku pjevam najbolje što mogu. To se dogodilo u *Siegfriedu* - osjećao sam se snažnim na kraju jer sam od početka bio svjestan što radim. Mnogi kažu da izbijam u prvi plan, ali reći ću vam: dvadeset se godina pripremam za taj trenutak! Ne možete izbiti u prvi plan kao Siegfried. To ne ide naprečac. Prije četiri godine ne bih bio spreman napraviti ono što sam napravio prošle godine. Kao da se sve spojilo i na tome sam vrlo zahvalan. Osjećam da sam spreman. Kad je došao poziv i Peter Gelb me upitao mogu li to učiniti, mogao sam mu pošteno pogledati u lice i reći: "Da, spreman sam."

The Metropolitan Opera **HD** **LIVE**

Nakladnik

Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog

Za nakladnika

Dražen Sirišćević, ravnatelj

Voditeljica marketinga

Metoda Lhotka

Producent programa

Ivana Kostešić

Urednica

Ivana Kostešić

Tekst

Marija Barbieri

Oblikovanje i grafička priprema

Igor Zirojević, Studio Stožer

Lektorica

Rosanda Tometić

Tisak

Intergrafika d.o.o.

Naklada

500 kom.

www.lisinski.hr

METROPOLITAN
U LISINSKOM

G. Verdi
ERNANI

Subota
25. veljače 2012.
19 sati

Verdijevom operom **Ernani** ravnat će Marco Armiliato, a naslovnu ulogu bandita Ernanija tumači Marcello Giordani. Ernanijevu ljubav Elviru tumači mlada američka sopranistica Angela Meade koju će publika prvi put gledati u *Live in HD* prijenosima. U Ernaniju nastupaju još i predani verdijanci Dmitrij Hvorostovski (Carlo) i Ferruccio Furlanetto (de Silva). Za ovu romantičnu tragediju, priču o vrućoj strasti nastaloj prema kazališnoj drami Victora Hugoa, Verdi je skladao neke od najzbudljivijih arija. Grandioznu produkciju potpisuje Pier Luigi Samaritani, kostimografiju Peter J. Hall, a dizajn svjetla Gil Wechsler.

SUDJELUJU **Marcello Giordani, Angela Meade,
Dmitri Hvorostovsky i Ferruccio Furlanetto**

DIRIGENT **Marco Armiliato**

REDATELJ **Pier Luigi Samaritani**

The Met
ropolitan
Opera **HD**
LIVE

The Metropolitan Opera

medijski pokrovitelj:

JutarnjiLIST
JEDNOSTAVNO BOLJI!